

VITALITEIT

DE LEVENSKUNST VAN DE MARRONS IN SURINAME

ALEX VAN STIPRIAAN

Een van de effecten van twee eeuwen slavernij onder Nederlands gezag in Suriname was het ontstaan van nieuwe bevolkingsgroepen: de Marrons. Marrons waren degenen die onder moeilijke omstandigheden de onderdrukking van het slaanjuk ontvluchtten en zich diep in het binnenland, ver van de plantages, vestigden.

Ondanks dat er militaire expedities tegen de Marrons werden uitgerust, wisten zij zich daar te handhaven en een nieuw leven in vrijheid, hoe schamel ook, op te bouwen. Sterker, zij vormden door hun voortdurende aanvallen op de plantages zo'n grote bedreiging voor de koloniale status quo, dat de autoriteiten halverwege de achttiende eeuw besloten dan maar vrede met hen te sluiten. De drie groepen waarmee dat op verschillende plaatsen in het binnenland gebeurde waren de Saramakaners (zelf noemen ze zich Saamaka), de Aukaners (Ndyuka of Okanisi) en de Matuariërs (Matawai). Zij zouden nu met rust gelaten worden op voorwaarde dat zij de kolonie met rust lieten. En zo gebeurde het ook min of meer. Alleen waren er ook nog groepen met wie geen vrede was gesloten, zodat vluchtelingen nog steeds een uitweg hadden en de aanvallen op plantages niet ophielden. De bekendste daarvan waren de Boni (Aluku), die, pas na tientallen jaren strijd, zich grotendeels terugtrokken in het naburige Frans-Guyana over de grensrivier de Marowijne. Ook Paramakaners (Pamaka) en Kwinti waren nog aparte, veel kleinere groepen.

ISOLEMENT

In tegenstelling tot veel andere voormalige slavenkolonies die ook Marronsamenlevingen hebben gekend, zijn ze in Suriname, tot op de dag van vandaag blijven bestaan, met de Saamaka en Okanisi als de twee belangrijkste. De oorzaak daarvan is het relatieve isolement waarin zij, ver van de gekoloniseerde wereld, een nieuw en autonoom leven opbouwden. Hun cultuur wordt wel eens het best bewaarde stukje Afrika buiten Afrika genoemd. En niet ten onrechte. Wie vandaag nog een Marrondorp binnenkomt, waant zich inderdaad in een traditionele Afrikaanse gemeenschap in plaats van in Zuid-Amerika. Toch kwamen hun voorouders uit gebieden in Afrika die sterk van elkaar verschilden, van Senegal en zijn achterland tot Congo en Angola. Dat is tot op zekere hoogte ook nog te zien aan het godenpantheon dat de Marronreligie kenmerkt en onder andere bestaat uit Kumanti-, Papa- en Luango-goden en geesten uit respectievelijk de regio's Ghana, Benin/Nigeria en Congo/Angola. De vermenging daarvan in combinatie met Europese en inheemse (Indiase) elementen leverde uiteindelijk de Marronculturen op. Want onderling verschillen deze zes volken zeker. Daarbij verschillen ze zeker van de Afro-Surinamers die uiteindelijk in 1863 bij de afschaffing van de slavernij vrij werden verklaard en die uiteindelijk grotendeels in Paramaribo en omgeving terecht zijn gekomen. Juist het feit dat Marrons, of Bosnegers zoals ze vroeger werden genoemd, niet deelnamen aan het (koloniale) leven in de noordelijke kuststreek waar ook Paramaribo ligt, het feit dat ze anders,

meer Afrikaans leefden en anders spraken, – zij kennen bijvoorbeeld geen 'r' – maakte hen in stedelijke ogen tot primitieve, tweederangs buitenstaanders. Dat veranderde echter toen er vanaf eind negentiende eeuw in Marronterritorium goud werd gevonden. Vanaf dat moment is het binnenland eigenlijk nooit meer met rust gelaten.

INWONERS VAN PIKIN SLEE NA AFLOOP VAN EEN BEGRAFENISPLECHTIGHEID, 2012

Want na de eerste goudrush, die leidde tot de aanleg van een spoorlijn in Marongebied, kwam er een rush op natuurlijke rubber, hout en bauxiet, de grondstof voor aluminium. Vanwege die bauxietverwerking is zelfs rond 1960 een stuwmeer aangelegd, waardoor zeventwintig Marrondorpen verdrongen en de bewoners naar elders moesten vertrekken. Sinds de jaren 1990 is er opnieuw een goldrush in het Surinaamse binnenland ontstaan, die naast enkele grote bedrijven tienduizenden Brazilianen en andere gelukzoekers, waaronder nu ook Marrons zelf, het gebied in lokten. En tege-

lijktijd ontvolkte het binnenland toen tienduizenden Marrons door de Binnenlandse Oorlog (1986–1992) tussen Bouterse en Brunswijk op de vlucht werden gejaagd en in Frans-Guyana, Paramaribo en zelfs Nederland terecht kwamen. Anno nu wonen er nog zo'n veertigduizend Marrons in het Surinaamse binnenland, waarschijnlijk een zelfde aantal in en rond Paramaribo, twintigduizend in Nederland en zeker veertigduizend in Frans-Guyana, inclusief de Aluku die zich daar al eind achttiende eeuw gevestigd hebben.

SOCIALE STRUCTUUR

De sociale structuur van de Marronvolken is nogal complex en verliest met name in de diaspora aan kracht onder invloed van de omringende cultuur. Niettemin staan heel veel Marrons in diaspora, mede dankzij het gemak van de hedendaagse communicatietechnologie van mobiele telefonie en internet, nog constant in contact met het dorp van oorsprong. Zo vinden er soms massale verplaatsingen plaats richting het Surinaamse binnenland als er bijvoorbeeld een belangrijk persoon wordt begraven. Plaats van oorsprong en verwantschap zijn dan ook zeer bepalend in het sociale leven van Marrons. Zo kent ieder Marronvolk een aantal verschillende clans of 'lo', die op hun beurt weer in kleinere verwantschaps-groepen zijn verdeeld, de 'bee'. Op die manier is een dorp ook weer verdeeld in stukken (pisi) die ter beschikking staan van een specifieke verwantengroep. Anderen mogen daarop geen huis bouwen. Aan het hoofd van ieder Marronvolk staat een zogenaamde granman (gaaman/gaanman). Hij heeft wereldse en spirituele macht, maar een soevereine vorst is hij zeker niet; meer de eerste onder zijns gelijken. Hij wordt bijgestaan door andere ouderen en (spiritueel) machtigen, maar moet ook luisteren naar de wensen van de vertegenwoordigers van de vele tientallen, onderling verschillende,

dorpen. Aan het hoofd van een regio van dorpen staat een hoofdkapitein en ieder dorp kent één, of meerdere, kapiteins, die ieder worden bijgestaan door meerdere 'basya's', een soort bestuursassistenten. Het wereldse en het religieuze zijn in alles totaal met elkaar vervlochten, al zijn er in de loop der tijd veel gemeenschappen overgegaan tot het christendom en zijn tegenwoordig ook de charismatische kerken razend populair. Met name voor de laatste is de onscheidbaarheid tussen het wereldse en het religieuze als basis van de Marronidentificatie zeer complex.

Voor de buitenwereld lijkt de Marronman allesbepalend en patriarchaal, alleen al door het feit dat hij er meerdere vrouwen tegelijk op na mag houden. Toch ligt het veel ingewikkelder en is de sociale structuur van de Marronsamenleving matrilineair geregeld. Zo gebeurt erven of opvolging niet van vader op zoon, maar via de zus van de man. Traditioneel zijn de werelden van mannen en vrouwen ook tamelijk gescheiden en gebonden aan een groot aantal regels, waarden en normen. Materiële zaken, hoe schaars ook, zijn van groot belang en in geval van huwelijk, scheiding of begrafenis onderdeel van soms lange onderhandelingen. In het algemeen zijn onderhandelingen heel belangrijk in de sociale omgang, want de cultuur is gericht op consensus. Vandaar dat er vele 'kuutu', vergaderingen, plaatsvinden, waarbij veelal het woord niet rechtstreeks tot de gezagsdrager of degene met wie er een conflict is, wordt gericht, maar altijd via een tussenpersoon wordt gesproken.

KUNST

Kenmerkend voor de hele Marroncultuur is de belangrijke plaats die kunst inneemt in het leven. Het is zo alom tegenwoordig en er wordt zo algemeen door iedereen aan bijgedragen dat er zelfs geen apart woord voor kunst is in de Marrontalen. Wel wordt tegenwoordig vaak de term voor houtsnijwerk, 'tembe', ook in meer algemene zin voor kunst gebruikt. Kunst is onder meer zo deel van het alledaagse leven omdat het ook een heel belangrijke dimensie is van de cultuur van de man-vrouw relaties. Mannen en vrouwen hebben hun eigen leefwerelden, die elkaar voortdurend kruisen en overlappen, maar die tegelijk ook sterk gereguleerd zijn. Over en weer zijn er vele verplichtingen en verwachtingen, evenals sancties als deze niet worden nagekomen. En dat alles wordt vormgegeven met kunst, vaak in de vorm van geschenken.

In principe is iedere Marron dan ook een kunstenaar. Dat betekent overigens niet dat er geen onderscheid naar kwaliteit wordt gemaakt, de een is nu eenmaal beter in bepaalde vaardigheden dan de ander, maar echte specialisten waren er tot voor enige tijd niet. Het belangrijkste onderscheid in de kunstproductie is tussen kunst gemaakt door mannen of door vrouwen. Zo maken mannen vooral houtsnijwerk en decoratieve schilderkunst, terwijl vrouwen met name textiele kunst en kalebasdecoraties maken. Beide seksen hebben ook hun eigen expressies en instrumenten in muziek en dans. Daarnaast helpen mannen vrouwen soms met het tekenen van abstracte patronen, maar in de uitwerking hebben vrouwen toch vaak een wat rondere en mannen een wat hoekiger stijl. Dat geldt ook voor de littenkens die beide seksen als decoratie, en erotische prikkel, op hun lichaam aanbrengen; een kunstvorm die nu overigens snel aan het verdwijnen is. Mannen zijn verplicht een huis voor hun vrouw of vrouwen te bouwen, evenals een korjaal en een of meer peddels. Net als vele gebruiksvoorwerpen worden deze allemaal mooi met houtsnijwerk en soms met geschilderde patronen of koperbeslag

versierd. De vrouw op haar beurt maakt het eten voor haar man in door haar besneden kalebassen, ze trekt creatieve patronen in de kassavekoeken die ze voor hem bakt, ze vlecht zijn haar in de meest kunstige kapsels en van de doeken die ze van hem krijgt maakt ze mooi versierde kledingstukken voor hem en voor zichzelf. In feite versiert men elkaar en de hele leefomgeving.

GLOBALISERING

Al deze cultuuruitingen staan op de tocht door de oprukkende globalisering, ook in het Surinaamse binnenland. Voor zover Marrons niet zelf al de buitenwereld zijn ingetrokken, is de buiten-

TOYA SAAKI VAN HET KUNSTENAARSCOLLECTIEF TOTOMBOTI VOOR EEN TRADITIONELE MARRONWONING IN PIKIN SLEE, 2012
FOTO'S: ALEX VAN STIPRIAAN

wereld in toenemende mate het binnenland binnengekomen. En dat houdt niet op, want de plannen om met doorgaande wegen van Noord-Suriname door het binnenland heen aansluiting te maken op het wegennet in Noord-Brazilië zijn vergesloofd en deels zelfs al in uitvoering. En ook de Marrons in de diaspora brengen allerlei veranderingen teweeg door hun urbane levensstijl en geringere afhankelijkheid van de traditionele Marrongezagsdragers. Met de inkomsten die jongemannen verdienen in het goud en de wietteelt en smokkel en de cultuur van geweld die daar omheen hangt verdwijnt voor een deel ook het respect

voor de oudere generatie. En met de eigen inkomsten die vrouwen zich nu kunnen verwerven in de stad of elders kopen zij tegelijk ook hun onafhankelijkheid ten opzichte van de mannen. Er zijn dan ook vele oudere Marrons die klagen dat hun cultuur verloren gaat. Toch is er ook een andere kant aan deze medaille en zijn het bovendien ook vaak buitenstaanders die vinden dat Marrons moeten blijven leven zoals ze altijd hebben geleefd. Marrons zijn namelijk niet meer (alleen) de tweederangsburgers die ze altijd waren. In omvang vormen ze de vierde bevolkingsgroep van het land en zijn ze een politieke factor van betekenis geworden, met Ronnie Brunswijk als een van de boegbeelden. In alle geledingen van de Surinaamse samenleving kunnen nu Marrons worden aangetroffen. De pangi, de typische geruite Marronomslagdoek of wikkellok is inmiddels voor alle Afro-Surinamers een van de symbolen van Afro-identificatie geworden. En in de wereld van Surinaamse muziek en kunst nemen Marrons een vooraanstaande plaats in. Je zou kunnen zeggen dat de Afrokant van de Surinaamse nationale identiteit steeds sterker begint te leunen op het Marronerfgoed en zijn hedendaagse expressies daarvan.

Marcel Pinas is daarvan een mooi voorbeeld door te putten uit zijn oorspronkelijke Marroncultuur, en er tegelijkertijd iets eigens en hedendaags mee te doen en zo nieuwe impulsen en veerkracht aan zijn cultuur te geven (zie elders in dit nummer). Zo zijn er nog vele andere voorbeelden, waarvan het kunstenaarscollectief Totomboti zelfs nog steeds in en vanuit hun oorspronkelijke dorp, Pikin Slee aan de Boven-Suriname, opereert. Sterker nog, ze hebben in hun dorp een bijzonder museum gebouwd, waar de traditionele cultuur wordt getoond, voor toeristen, maar vooral ook voor het zelfbewustzijn van de jongere generaties Marrons. Zelf leven deze kunstenaars een organische mix van de lokale cultuur en een meer 'globale' Rastaficultuur en maken ze moderne objecten en meubels, maar wel totaal gebaseerd op de Marronvormtaal en functionaliteit. Het toont vitaliteit en innovatie die laat zien dat globalisering niet alleen cultureel verlies oplevert.

Prof. dr. A. van Stipriaan Luiscius is als hoogleraar Caraïbische geschiedenis verbonden aan de Erasmus Universiteit.